

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv (individualized approach) ning tarixiy rivojlanish bosqichlari

*Zayniyeva Nasiba Baxtiyarovna,
Samarqand davlat chet tillar instituti
mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu tezis bugungi kunda ta'lim tizimidagi eng murakkab yondashuvlardan biri shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va uning tarixiy rivojlanish bosqichlari xususida ma'lumot bergan.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, tarixiy rivojlanish, talaba ehtiyojlari, qiziqishlari

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv (individualized approach) ta'limda 19-20-asrlarda shakllanib, rivojlanib borayotgan pedagogik yondoshuvdir. Bu yondoshuv talabaning ehtiyojlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va o'rganish uslublarini inobatga olishga asoslanadi. "Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning rivojlanish tarixi quyidagi asosiy bosqichlarda yoritilishi mumkin:

1. XVI-XVIII asrlar:

- Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asoslari o'rta asrlar va Yangi davr boshlarida yuzaga kelgan. O'rta asrlarda va keyinchalik Renessans davrida bilim va tarbiya faqat aristokratik sinf uchun ajratilgan bo'lsa-da, umumta'lim tizimi endigina shakllanayotgan edi. Bu davrda alohida e'tibor berilgan jihat – o'rganish jarayonida talaba va o'qituvchi o'rtasida bevosita aloqaning o'rnatilishi edi.

2. XIX asr:

- XIX asrda ta'limda individualizatsiya va shaxsiy ehtiyojlarni inobatga olish haqida ilk qarashlar paydo bo'la boshladi. Shuningdek, 19-asrning o'rtalarida, Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827) va Friedrich Froebel (1782–1852) kabi pedagoglar o'z ta'lim usullarida shaxsiy ehtiyojlarni va talabalarning individual rivojlanishini hisobga olishga e'tibor qaratdilar.

- Pestalozzi o'zining ta'lim metodikasida talabalarning individual rivojlanishini hisobga olib, ularning tabiatini va qobiliyatlarini to'liq o'rganishga harakat qildi. U "tabiiy o'rganish" prinsipini ilgari surdi, ya'ni talaba o'zining qiziqishlari va ehtiyojlariga mos tarzda o'rganishi kerak deb hisoblagan.

- Froebel esa bolalarning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olib, o'yin orqali ta'limni rivojlantirishga intildi. U bolalarning shaxsiy ehtiyojlarini va ularning rivojlanish bosqichlarini e'tiborga olib, o'yin va faoliyat orqali bilim berishni maqsad qilib qo'ygan" [2; 8].

3. XX asrning boshlarida:

- XX asrda, "ayniqsa, Jon Dewey (1859–1952) kabi pedagoglar shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvni ilmiy asosda ishlab chiqdilar. Dewey o'zining "o'rganish orqali o'rganish" prinsipini ilgari surdi va talabalarning individual ehtiyojlarini inobatga olishni ta'lim tizimining markaziy elementi deb bildi. Uning fikricha, ta'lim faqat bilim berish emas, balki talabalarga hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish kerak edi.

- Deweyning pedagogik yondoshuvi, shuningdek, tajriba va faoliyat asosida o'rganish metodlarini ta'kidlagan. Dewey va uning izdoshlari ta'limda interaktiv o'rganish, shaxsiy rivojlanish va talabalar bilan hamkorlikda ishlashning ahamiyatini ko'rsatdilar" [1; 3].

4. XX asrning o'rtalarida va oxirida:

- 1960-yillarda, "Vyotskiy va Piaget kabi psixologlar o'zlarining rivojlanish nazariyalari bilan shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvga yangi asoslar qo'shdilar. Piaget bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlarini tadqiq etdi, Vyotskiy esa ijtimoiy o'rganish va "yaxshi o'qituvchi"ning roli haqida gapirdi. Bu yondoshuvlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'rganish jarayonini individual xususiyatlarga moslashtirishda muhim omillar bo'ldi.

- 1970-yillarda va undan keyin shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv o'qitish va ta'lim tizimining asosiy elementlaridan biriga aylandi. Zamonaviy texnologiyalar va

o'qitish metodlari individualizatsiya qilingan ta'limni yanada rivojlantirish imkonini yaratdi" [5; 7].

5. Hozirgi kunda:

- "Bugungi kunda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillari zamonaviy ta'lim metodologiyasining ajralmas qismi sifatida tan olinadi. Bu yondoshuv shaxsiy ehtiyojlar, o'rganish uslublari, qobiliyatlar va qiziqishlarni hisobga olgan holda ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga yordam beradi.

- Onlayn ta'lim va raqamli texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvning yanada kengayishiga imkon yaratdi. Endi o'quvchilarga individual o'rganish materiallari, onlayn platformalar va avtomatik baholash tizimlari yordamida ta'lim berish mumkin.

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvning tarixi davomida pedagogika, psixologiya va ta'lim metodologiyasida katta o'zgarishlar ro'y berdi. Avvalambor, bu yondoshuv talabalar o'rtasidagi individual farqlarni hisobga olish, o'rganish jarayonini shaxsiylashtirish va talabaning ichki potentsialini rivojlantirishga qaratilgan" [4; 8].

Pedagogik jarayonda "talaba va o'qituvchining o'zaro aloqasi, tajriba va faoliyat orqali o'rganish, va o'rganishning shaxsiylashtirilgan tezligi kabi tamoyillar ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq qilindi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv chet tilini o'qitishda talabaning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o'rganish uslublarni hisobga olib, o'rganish jarayonini samarali va motivatsion tarzda tashkil etishga yordam beradi. Chet tilini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondoshuvda qo'llaniladigan mashq turlari talabaning shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan bo'lib, quyidagi turlarda bo'lishi mumkin:

1. Individual yozish mashqlari (Writing Exercises)

- Ma'lum bir mavzu bo'yicha maqola yoki insholar yozish: Talabalar o'z qiziqishlariga mos ravishda mavzular tanlaydilar. Masalan, talabalar o'z hayotiy tajribalari, hobbilari yoki ijtimoiy masalalar haqida yozishlari mumkin. Bu mashq

talabaning til bilishini rivojlantiradi, shuningdek, o'z fikrini aniq ifodalashga yordam beradi" [6; 9].

- Shaxsiy jurnal tutish: "Har kuni yoki haftada bir marta jurnalga yozish vazifasi berilishi mumkin. Bu usul talabaning yozma tilni tushunish va o'z fikrlarini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2. O'qish va tahlil qilish mashqlari (Reading and Analysis Exercises)

- Shaxsiy qiziqishlarga mos kitoblar va maqolalar o'qish: Talabalar o'zlari qiziqadigan mavzudagi matnlarni o'qib, ular bilan ishlashadi. O'qish jarayonida tilning turli uslublarini va kontekstual ma'nolarini o'rganish mumkin.

- Diskussiyalar va tahlillar: O'qilgan matn asosida talabalar o'z fikrlarini aytib, muhokama qilishadi. Bu jarayon talabaning tahliliy fikrlash, nuqtai nazarini bildirishi va savol-javoblar orqali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Eshittirish va taqdimot mashqlari (Speaking and Presentation Exercises)

- Shaxsiy taqdimotlar tayyorlash: Talabalar o'zlarining shaxsiy qiziqishlariga asoslangan mavzularda taqdimot tayyorlashadi. Bu usul talabaga o'z tilini mukammal tushunishga yordam beradi va uning o'z fikrlarini aniq, samarali ifodalashiga yordam beradi.

- Debatlar va muhokamalar: Talabalar kichik guruhlariga bo'lingan holda tanlangan mavzu bo'yicha bahs-munozara qilishadi. Bu mashq talabalarni faol muloqotga jalb qiladi va ularni tilni o'zaro muloqotda ishlatishga rag'batlantiradi" [7; 3].

4. Quyidagi savollar asosida ishlash (Task-based Learning)

- "Ma'lum bir topshiriqni bajarish: Masalan, talabalar o'zlarining qiziqishlariga mos keladigan biror loyiha yaratishlari mumkin. Bu loyiha haqida tahlil, tavsiyalar yoki reja yozish talab etilishi mumkin. Ushbu mashqlar talabalarni biror topshiriqni mustaqil ravishda va o'z qiziqishlariga qarab bajarishga undaydi.

- Problema yechish mashqlari: Talabalar til yordamida amaliy masalalarni hal qilishlari kerak, masalan, safarga chiqish uchun reja tuzish, yoki do‘stga xat yozish. Bu mashqlar shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirilgan va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

5. Audiovizual materiallar bilan ishlash (Listening and Viewing Exercises)

- Shaxsiy qiziqishlarga mos film yoki video materiallar tomosha qilish: Talabalar o‘z qiziqishlariga mos ravishda film yoki video materiallarni tomosha qilishadi va ular asosida savol-javob qilishadi. Bu mashq talaffuz va tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

- Audiokurslar va podcastlar orqali o‘rganish: Talabalar o‘zlari uchun qulay bo‘lgan va shaxsiy ehtiyojlariga mos kurslar yoki podkastlar tinglashadi. Bu usul talabalar uchun qulay bo‘lgan va samarali bo‘lgan o‘rganish uslubini taqdim etadi” [2; 9].

6. Interaktiv o‘rganish mashqlari (Interactive Learning Exercises)

- “Onlayn platformalarda ishlash: Talabalar turli onlayn platformalar (masalan, Duolingo, Memrise) yordamida o‘z tillarini o‘rganishadi. Bu platformalar talabalar uchun shaxsiylashtirilgan o‘rganish jarayonini ta’minlaydi.

- Grammatik va leksik mashqlarni shaxsiylashtirish: Talaba o‘zining kamchiliklarini aniqlab, shu bo‘yicha individual grammatik va leksik mashqlar bajaradi. Bu mashqlar talabaning shaxsiy ehtiyojlariga mos tarzda ishlab chiqiladi.

7. Raqamli vositalar yordamida o‘rganish (Digital Tools for Learning)

- Mobil ilovalar yordamida o‘rganish: Talabalar mobil telefonlar yoki planshetlar yordamida chet tilda o‘rganishadi.

Masalan, interaktiv ilovalar yordamida grammatika va lug‘atni mustahkamlash, yangi iboralar va tuzilmalarni o‘rganish.

- Virtual sinflarda muloqot: Talabalar onlayn kurslar yoki videokonferensiyalar orqali o‘qituvchi bilan yuzma-yuz muloqotda bo‘lishadi. Bu usul talabaga o‘zining tilni ishlatish imkoniyatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

8. Shaxsiy loyiha va tadqiqotlar (Personal Projects and Research)

- Shaxsiy loyiha tayyorlash: Talabalar o'zlari qiziqadigan mavzu bo'yicha tadqiqot olib boradilar va uning natijalarini chet tilda taqdim etadilar. Bu loyiha individual ravishda bajarilishi kerak, shuning uchun talabalar o'z qobiliyatlariga mos ravishda ishlaydi.

- Mavzuni chuqur o'rganish: Talabalar o'zlariga qiziqarli bo'lgan mavzularni chuqur o'rganadilar va ilmiy, madaniy yoki ijtimoiy nuqtai nazardan baholaydilar" [6; 7].

Shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv yordamida chet tilini o'qitishda talabalar o'z ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos tarzda o'rganishadi. Bunday mashqlar individual yondoshuvni ta'minlaydi va talabalar uchun o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishda interaktiv, yozma, og'zaki va tinglab tushunish mashqlari birgalikda ishlatiladi.

REFERENCES

1. Craig M. W. (2004) - Information Literacy: A Conceptual Framework for Higher Education
2. Julienne M. L. & Mary K. K. (2014) - Information Literacy and Competence in Higher Education: Practical Examples
3. Bruce, C. (1997) - The Seven Faces of Information Literacy
4. Kuhlthau, C. C. (2004) - Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services
5. Association of College and Research Libraries (ACRL) (2000) - Information Literacy Competency Standards for Higher Education
6. Lloyd, A. (2010) - Information Literacy Landscapes: Information Literacy in Education, Workplace, and Everyday Life
7. Rader, H. B. (2004) - Information Literacy in the Digital Age: An Evidence-Based Approach
8. Rogers, C.R. (1961). On becoming a person. Boston: Houghton Mifflin.

9. Rogers C.R. (1965) Psychology and Teacher Training. In Gowan D.B. and Richardson C. (Eds.), Five Fields and Teacher Education. Ithaca, NY: Project One Publications, Cornell University.
10. Rogers, C.R. (1967) The Interpersonal Relationship in the Facilitation of Learning. In Leeper, T. (Ed.) Humanizing Education: The Person in the Process. National Education Association, Association for Supervision and Curriculum Development, 1-8.
11. Rogers, C.R. (1969). Freedom to Learn: A view of what education might become. Columbus, OH: Charles Merrill.
12. Rogers C.R. (1971) Forget You Are a Teacher: Carl Rogers Tells Why. Instructor, August/September.
13. Valeeva, R.A. (2011). Humanization as a paradigm of higher education. In Professional education: theory and practice of innovation (pp. 31-32). Kazan: Publisher "Printing Service-XXI Century".